

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan 9-13 Yaş Grubu İlköğretim Öğrencilerinin Uyumsal Davranışları, Benlik Kavramı Ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkiler

Analyzing the Relations between Adaptive Behaviors, Self Concept and Academic Achievements of Elementary School Students Aged between 9-13 Years Old with Attention Deficit Hyperactivity Disorder

Ayşe Kanay*, Alev Girli**

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu olan 9-13 yaş grubu ilköğretim öğrencilerinin uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Yöntem: Araştırmada çocukların benlik kavramı Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği P.H (Piers-Harris Children's Self-Concept Scale) ile; uyumsal davranış ve sorun davranışları 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği CBCL/4-18 (Child Behavior Checklist For Ages 4-18) ve Öğretmen Bilgi Formu TRF (Teacher's Report Form) ile ölçülmüş, sosyo demografik özellikler Kişisel Bilgi Formu ile saptanmış ve akademik başarı ölçütü olarak çocukların 2004-2005 eğitim - öğretim yılı ikinci dönem sonu not ortalamaları alınmıştır.

Bulgular: Bu çalışmadan elde edilen bulgular, DEHB tanısı alan 9-13 yaş grubu çocukların uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Sonuç: Sonuç olarak bulgularımız, DEHB olan çocukların uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, uyumsal davranış, akademik başarı, benlik kavramı

ABSTRACT

Objective: In this research, the relations between adaptive behaviors, self concept and academic achievements of elementary school students aged between 9 -13 years old with Attention Deficit Hyperactivity Disorder have been investigated.

Method: In this study self concept has been measured by Piers - Harris Children's Self- Concept Scale,PH ; adaptive behavior and problem behaviors have been measured by Child Behavior Checklist for Ages 4-18, CBCL/4-18 and Teacher's Report Form,TRF. Socio-demographic characteristics have been determined by Personal Information Form. The Grade Point Averages (GPA's) of children in the second term of 2004-2005 Educational Year have been used as academic achievement criteria.

Results: The research findings have demonstrated that there are statistically significant relations between adaptive behaviors, self concept and academic achievements of children aged between 9 - 13 years old with Attention Deficit Hyperactivity Disorder.

Conclusion: We concluded that our findings indicate that there are significant relations between adaptive behaviors, self concept and academic achievements of children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder.

Key Words: Attention deficit hyperactivity disorder, adaptive behavior, academic achievement, self concept

* Ayşe Kanay, Uzm. Psk . Danş. , Mert Öztüre İhtime Engelliler Meslek Lisesi, İzmir

** Alev Girli, Yrd. Doç .Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, İzmir

1.GİRİŞ

DEHB okul çağındaki çocuklarda yaygın görülen bir bozukluktur ve sosyal, akademik alanlarda önemli sorunlar ile kendini göstermektedir. Tanımlanması farklı kaynaklardan gelecek tutarlı bilgilere bağlıdır, çünkü bir çok DEHB'li çocuk ve ergen, dikkatsizlik, hiperaktivite veya dürtüsellikten kaynaklanan zararların tam olarak farkında değildir.

Uzun yıllar boyunca yaramaz, hareketli, yerinde duramayan, adeta düz duvara tırmanan, ders çalışma ile başı sürekli belada olan, okul başarısı düşük, sakar, yaşlılarının gösterdiği beceriyi gösteremeyen, aklına ilk gelen şeyi yapmak isteyen, sosyal ilişkilerinde sorun yaşayan, evde, dışarıda ve okulda kendisinden sürekli yakınılan DEHB'li çocukların bu davranış örüntülerinin neden ortaya çıktığı bir çok araştırma ile saptanmaya çalışılmıştır [1].

DEHB'in başlangıcı genellikle üç yaş civarında olmakla birlikte tanı koyma çocuğun öğrenim görmesi için gerekli dikkat süresi ve yoğunlaşmanın gerçekleştiği ilköğretim yıllarına rastlamaktadır. DEHB yaygınlığı ile ilgili yapılan çalışmalar, olguların tanımlanmasına bağlı olarak farklı sonuçlarla karşımıza çıkmaktadır ve nedeni tam olarak bilinmemektedir. Bozukluğun ortaya çıkmasında organik ve sosyal nedenlerin var olduğu vurgulanmaktadır [2].

DEHB'in çocuğun okul performansı üzerindeki genel etkileri; üretkenlik ve motivasyon sorunları, fikir ve duygularını ifade edebilme yeteneğinde azalma, çalışan bellekte azalma, konuşmada bozukluklar, sözel muhakeme sorunlarıdır. DEHB'in davranış gelişiminin üzerindeki etkileri ise; sınıfta kötü davranış, düşük nitelikli akademik başarı, özel eğitim gereksinimi, okul dışı kalma, sınıfta kalma, liseden mezun olamamadır. Bunların yanında bozukluğun aileler üzerinde olumsuz ekonomik etkileri de olmaktadır. Aileler yüksek düzeyde stres, kendini suçlama, sosyal izolasyon, depresyon ve evlilik anlaşmazlıkları yaşayabilmektedirler [3].

Ülkemizde son yıllarda belki de sorunun üzerine çok fazla yoğunlaşılması ile ilgili olarak eğitim çağında olan çocuklarda dikkat dağınıklığı, hareketlilik ve dürtüsellik olduğundan fazla olarak saptanmaya başlanmıştır. Dikkat dağınıklığı olan ve sınıf ortamında sınıf normlarına uymakta zorlanan çocuklar doğal olarak var olan kapasitelerini kullanamayacak ve bunun sonucunda akademik başarısızlık yaşama oranları yükselecektir.

Okul çağı çocuklarının yaklaşık olarak %3-6 sını etkileyen DEHB'in semptomları bir çok anlamda çocuk için engel haline geldiği zaman çocukta olumsuz benlik kavramının görülmesi olasıdır. Olumsuz benlik kavramı geliştiren çocuklar, düşük okul performansı, sorunlu sosyal ilişkiler, yetersizlik duygusu ve özgüven eksikliği yaşama riskini taşımaktadırlar. Bu çalışmanın amacı Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu olan 9-13 yaş grubu ilköğretim öğrencilerinin uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasında ilişki olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu olan ve olmayan 9-13 yaş grubu ilköğretim öğrencilerinin uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek, bu bağımlı değişkenlerin (uyumsal davranış, benlik kavramı, akademik başarı) bazı kişisel bağımsız değişkenlere (yaş, cinsiyet) göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek ve uyumsal davranışları, olumlu benlik kavramını ve akademik başarıyı arttırmaya yönelik çözüm önerilerini tartışıp ortaya koymaktır.

2.YÖNTEM

Araştırmanın evreni İzmir ilinde 2004-2005 yılında ilköğretim kurumlarına devam eden, 9-13 yaş grubu DEHB tanısı almış öğrenciler ve bu öğrencilerin ebeveynleri ve öğretmenleridir.

Araştırmanın örnekleme Ege Üniversitesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Polikliniğine başvuran DEHB tanısı almış 9-13 yaş grubu 45 ilköğretim öğrencisi ve bu 45 öğrencinin ebeveynleri ve öğretmenlerinden oluşmaktadır. Kontrol grubu, tanı grubu özellikleri ile eşleşen İzmir ili İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Kıbrıs Şehitleri İlköğretim Okulu, Öğretmenler Şeker Mevhibe İlköğretim Okulu ve Müdafai Hukuk İlköğretim Okulunda öğrenim gören 9-13 yaş grubundan tesadüfi örneklem yolu ile seçilen 45 öğrenci ve bu 45 öğrencinin ebeveynleri ve öğretmenlerinden oluşmaktadır.

Bu çalışmada çocukların benlik kavramı düzeylerini incelemek için Piers-Harris Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği, uyumsal davranış ve davranış sorunlarını incelemek için 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği ve Öğretmen Bilgi Formu kullanılmıştır. Akademik başarı ölçütü olarak çocukların 2004-2005 eğitim - öğretim yılı ikinci dönem sonu not ortalamaları alınmıştır.

Çocuk ve ebeveynlerle ilgili sosyo-demografik bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Verilerin istatistiksel çözümlenme aşamasında, CBCL/4-18 ile Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeği ve Öğretmen Bilgi Formu'nun verileri bu iki ölçek için özel olarak hazırlanmış olan MS-DOS sistemindeki bir yazılım programında girilmiştir. Araştırmada ölçme aracı olarak kullanılan ölçeklere kod numarası verilmesi aşamasında, her öğrenci için de tek bir kod numarası verilmiştir. Böylece öğrencinin kendini değerlendirdiği Piers-Harris Öz-Kavram Ölçeği, anne-babaların değerlendirdiği CBCL/4-18 ve öğretmenlerin değerlendirdiği Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Bilgi Formu ölçme araçlarının verileri eşleştirilmiştir. İstatistiksel analiz için, MS-DOS paket programında girilen veriler, SPSS'e aktarıldıktan sonra istatistiksel analizler, SPSS 12.0 versiyonu kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizinde Pearson Korelasyon Katsayısı ve t testi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, DEHB olan 9-13 yaş grubu çocukların uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Benzer şekilde, DEHB olan ve olmayan 9-13 yaş grubu çocukların uyumsal davranışları, benlik kavramı ve akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu ortaya konulmuştur.

DEHB olan grubun cinsiyetlerine göre, akademik başarıları, uyumsal davranışları, benlik kavramları ve sorun davranışları arasında, sorun davranışlardan somatik sorunlar hariç anlamlı farklılık saptanmamıştır. Cinsiyete göre somatik sorunlar puanları arasında kızların lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

DEHB olan grubun yaşlarına göre, akademik başarıları arasında 9-11 yaş grubunun lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.

DEHB olan grubun yaşlarına göre, uyumsal davranışları, benlik kavramları ve sorun davranışları arasında, sorun davranışlardan saldırgan davranışlar hariç anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Yaşa göre saldırgan davranışlar puanları arasında 9-11 yaş grubunun lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

DEHB olan grubun sorun davranışlarını anne-babaların değerlendirmeleri ile öğretmenlerin değerlendirmeleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir.

4.TARTIŞMA

Aşağıda araştırmada ele alınan amaçlara yönelik olarak elde edilen bulgular tartışılmıştır.

Birinci amaçta DEHB olan ve olmayan grupların akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve DEHB olan grubun akademik başarısının kontrol grubuna göre daha düşük olduğu belirlenmiştir.

DEHB olan grubun dürtüsel olması, dikkat sorunlarının ve davranışsal güçlüklerinin olması bu sonucun nedenleri arasında sayılabilmektedir. Bu, yapılan araştırmalarda elde edilen sonucu desteklemektedir. DEHB'li grupta sınıf tekrarı ve düşük notlar almaya daha sık rastlanmaktadır. Semrud- Clikerman ve arkadaşları [4], DEHB'de akademik problemlerin normal gruplara göre daha çok olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre DEHB'li öğrencilerin akademik başarılarını yükseltmek için özel önlemlerin alınması gerekmektedir.

İkinci amaçta DEHB olan ve olmayan grupların uyumsal davranışları arasında anne-babaların değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve DEHB olan grubun kontrol grubuna göre uyumsal davranış puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Uyumsal davranışlara anne-babaların değerlendirdiği CBCL/4-18 Yeterlik alanları alt ölçekleri ile bakıldığında etkinlik, sosyallik, okul ve toplam yeterlik puanlarının DEHB tanılı çocuklarda herhangi bir sorun davranış göstermeyen çocuklara göre düşük olması, öğrenme yaşantısında yaşadığı sorunlardan, içinde bulunduğu sosyal çevrede çevrenin onaylamadığı davranışlarda bulunmasından ve dışlanmasından kaynaklanabilir. Çocuk içinde bulunduğu zorlayıcı durumda destek alamazsa uyum durumu uyum sorunu halini almaktadır. DEHB'li çocuklar var olan yeteneklerini yaşadıkları bozukluktan dolayı yaşlıları gibi ortaya koymakta sorun yaşamaktadırlar. Bu durumda var olan kapasitelerinin tam olarak anlaşılmasına neden olmaktadır.

Literatüdeki çalışmalar da DEHB olan çocukların uyum davranışlarında sorun yaşadıklarını ortaya koymuştur. Barkley ve arkadaşları [5], DEHB'li ergenlerin öğretmenleri ve ebeveynleri tarafından normal

ergenlere nazaran toplumsal yeterlilik, davranışsal ve duygusal uyum ve okul performansında daha çok sorunlu olarak değerlendirildiğini bildirmişlerdir. Roizen ve arkadaşlarının [6] çalışmasında da DEHB'li çocuklar sosyal uyum göstermede belirgin bir işlev bozukluğu sergilemişlerdir.

Üçüncü amaçta DEHB olan ve olmayan grupların sorun davranışları arasında anne-babaların değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve DEHB olan grubun kontrol grubuna göre sorun davranış puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. CBCL/4-18 ile bakılan sorun davranışlar sosyal içe dönüklük, somatik sorunlar, anksiyete/depresyon, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, dikkat sorunları, suça yönelik davranışlar, saldırganlık, cinsel sorunlar, içe yönelim sorunları, dışa yönelim sorunları ve tüm sorunların bir arada değerlendirildiği toplam problemidir. DEHB olan çocuklarda bu sorun davranışların artış göstermesi, küçük yaşlardan beri içinde buldukları engellenmeler, eleştiriler, yetersizlik duyguları, yaşatları tarafından dışlanma, başarısızlık duyguları, olumsuz sosyal ilişkiler ve olumsuz da olsa bir şekilde kendilerini ortaya koyma düşüncelerinden ve tabii ki biyolojik etkenlerden kaynaklanabilir. Bu sorun davranışlar aile işlevlerinin yeterli düzeyde olmasıyla çok ciddi boyutlarda yaşanmayabilir. Bu durumda çocuğun yaşadığı aile ortamı önem kazanmaktadır.

Yapılan çalışmalar genellikle DEHB olan çocukların bu bozuklukla birlikte pek çok sorun yaşadığını da ortaya koymaktadır. Bu çocukların sorun davranışlar gösterdiği konusunda düşünceler aynıdır fakat araştırmalara göre sorun davranışların çeşitleri değişmektedir. Steingard ve arkadaşları [7], CBCL/4-18 ve yapılandırılmış görüşme ile yaptıkları çalışmada DEHB olan çocukların CBCL/4-18 'in bütün alt ölçeklerinden DEHB olmayanlara göre daha kötü sonuçlar aldıklarını bulmuşlardır. Kılıç ve Şener [8], araştırmasında yaş ve zeka düzeyleri açısından benzer iki grup ile çalışmışlar ve iki grubun CBCL/4-18 puanları incelendiğinde, anne-baba değerlendirmeleri açısından sosyal içe dönüklük ve cinsel sorunlar hariç tüm puanlarda DEHB yanısıra eş problemleri olan grubun sorunlu davranışı gösterir tarzda daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Busch ve arkadaşları [9], yaptıkları çalışmada, DEHB'li grubun diğer gruba göre daha fazla duyu durum sorunları, saldırgan davranışlar, anksiyete sorunları yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Dördüncü amaçta DEHB olan ve olmayan grupların uyumsal davranışları arasında öğretmenlerin değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve DEHB olan grubun kontrol grubuna göre uyumsal davranış puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Uyumsal davranışlara öğretmenlerin değerlendirdiği TRF okul ve uyum işlevleri alt ölçekleri ile bakıldığında okul başarısı, sıkı çalışma, uygun davranma, öğrenme, mutlu olma ve toplam uyum puanlarının DEHB olan çocuklarda herhangi bir sorun davranış göstermeyen çocuklara göre düşük olması bir çok sebepten kaynaklanabilir. Çocuk yaşı büyüdükçe aile dışında farklı ve yeni ortamlarda bulunmaya başlar. Okula ilk başlama, okul gibi farklı bir ortama girme çocukların hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Okula başlama yeni bir uyum sürecidir. Zaten bir bozuklukla baş etmek zorunda olan çocuk sosyal ilişkiler kurmak, öğrenim görevlerini başarmak ve çevreye uyum sağlamak konusunda uyum sorunları yaşayabilir.

Pliszka [10], DEHB'li çocukların yaklaşık olarak %20-25'inin öğrenme sorunları yaşadıklarını ortaya koymuştur. Shaw-Zirt ve arkadaşları [11], DEHB'li ergenlerin uyum, sosyal beceriler ve benlik saygısını değerlendirdikleri araştırmalarında DEHB'li öğrencilerin düşük benlik saygısı ve toplumsal becerilerin yanı sıra okula uyumun belli alanlarında azalan bir fonksiyon sergilediklerini belirtmişlerdir.

Beşinci amaçta DEHB olan ve olmayan çocukların sorun davranışları arasında öğretmenlerin değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve DEHB olan grubun kontrol grubuna göre sorun davranış puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. TRF ile bakılan sorun davranışlar sosyal içe dönüklük, somatik sorunlar, anksiyete/depresyon, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, dikkat sorunları, suça yönelik davranışlar, saldırganlık, içe yönelim sorunları, dışa yönelim sorunları ve tüm sorunların bir arada değerlendirildiği toplam problemidir. Sorun davranışlar sosyal bir ortam içinde daha sık görülmektedir. Sorun davranışlar anne-babaların değerlendirmesi ile incelendiği gibi öğretmenlerin değerlendirmesi ile de incelenmiştir. Okul ortamında çocukların gösterdikleri davranışlar büyük önem taşımaktadır. Dürtü kontrol sorunu, dikkat eksikliği sorunu yaşayan, düşünmeden hareket eden DEHB'li çocukların okul ortamında da bu sorunları kendini göstermektedir.

Barkley ve arkadaşları [5], yaptıkları araştırmada DEHB'li ergenlerin kontrol grubuna göre daha depresif olduklarını, daha çok davranış sorunları gösterdiklerini, okul performanslarının daha düşük olduğunu, duygusal ve davranışsal sorunları daha çok yaşadıklarını belirtmiştir.

Altıncı amaçta DEHB olan ve olmayan grupların benlik kavramları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve DEHB olan grubun kontrol grubuna göre benlik kavramı puanları fiziksel görünüm ve kaygı puanları dışında mutluluk, doyum, popülerite, davranış ve uyuma, zihin ve okul durumu puanları daha düşük olarak belirlenmiştir. İki grubun fiziksel görünüm puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmaması DEHB'li çocukların fiziksel görümleri ile ilgili kendilerinde bir sorun algılamadıklarını düşündürülebilir. Benlik kavramı kaygı alt ölçek puanları ise DEHB'li grupta kontrol grubuna göre yüksek olarak belirlenmiştir. Bu grubu oluşturan çocuklar sahip oldukları bozukluk yüzünden normalin dışında kaygı yaşamaktadırlar ve bu kaygı benlik kavramlarını olumsuz etkilemektedir.

Literatürde karşılaşılan araştırmalar DEHB olan çocukların diğer çocuklara göre daha olumsuz bir benlik kavramı geliştirdiğini desteklemektedir. Ancak ulaşılabilen araştırmalarda genel olarak benlik kavramı puanları belirtildiği için ayrıntılı olarak benlik kavramı alt ölçek puanları hakkında net bir karşılaştırma yapılamamıştır. Slomkowski ve arkadaşları [12], Barber ve arkadaşları [13], Dumas ve Pelletier [14] yaptıkları çalışmalarda DEHB grubu çocukların belirgin derecede düşük benlik kavramına sahip olduklarını bulmuştur. Çevrelerinden olumsuz tepkiler alan, kabul görmeyen, uyumsuz davranışları nedeniyle damgalanan, akademik anlamda sorun yaşayan çocuklar kendileri hakkında olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olmaları olağan bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Benlik kavramında yaşanan düşüş DEHB olan çocukların çözülmesi gereken önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Yedinci amaçta DEHB olan grubun **cinsiyetlerine göre**; akademik başarıları arasında, anne-babaların ve öğretmenlerin değerlendirmelerine göre uyumsal davranışları arasında, anne-babaların değerlendirmelerine göre sorun davranışları arasında ve benlik kavramları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ancak literatürdeki

bazılarının ise araştırmalar bu sonuçları desteklediği bazılarının desteklemediği gözlenmiştir. Literatürdeki çalışmalarda genel olarak göze çarpan dikkat sorunlarının ve içe yönelim davranış sorunlarının kızlarda, dışa yönelim davranış sorunlarının, özellikle saldırganlık ve suça yönelik davranış sorunlarının erkeklerde daha yaygın olduğudur. Bu sonuçlar ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ve ülkemizde erkek ve kızların davranış gösterme biçimlerinin toplumun istekleri ve beklentileri doğrultusunda şekillenmesiyle açıklanabilir. Yaptığımız bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre ise DEHB cinsiyetler arası fark yaratmadan tanı alan bireyleri etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda tanı alan büyük gruplara ulaşamama ve çalışmaların genellikle küçük gruplarla olması bu farklı sonuçların bir nedeni olabilir. Çalışmalar büyük çoğunlukla tıbbi amaçlarla gerçekleştirilmektedir ve tıbbi bakış açısı araştırmaların eğitimsel yönlerinin eksik kalmasına neden olmaktadır.

Cinsiyete göre sorun davranış öğretmen değerlendirmesinde, anne-babaların değerlendirmesinden farklı olarak kızların somatik sorun puanları erkeklerin puanlarından daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Graetz ve arkadaşlarının [15], DEHB'li çocukların davranış problemlerini inceledikleri araştırmalarında kızların daha fazla somatik şikayetlerde bulunması bu sonucu desteklemektedir. Bütün bu farklı sonuçlar göstermektedir ki DEHB yaşayan çocuklar için alınacak eğitim önlemlerinde kız ve erkek çocukların toplumsal davranış örüntüleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Sekizinci amaçta DEHB olan grubun **yaşlarına göre**, anne-babaların değerlendirmelerine göre uyumsal davranışları ve sorun davranışları arasında, öğretmenlerin değerlendirmelerine göre uyumsal davranışları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu sonuç bize aile ve öğretmen değerlendirmelerinde yaş değişkeninin çok fazla göz önünde bulundurulmadığını gösterebileceği gibi araştırmalarda sınırlı sayıda DEHB'li bireyle çalışmanın da sonuçları farklı şekilde etkileyebileceğini göstermektedir.

Araştırmalarda unutulmaması gereken en önemli noktalardan birisi bireylerin hangi gelişim döneminde olduğudur. Gelişim dönemi özellikleri davranışlara olumlu ya da olumsuz olarak yansımaktadır. Yaş göre sorun davranış öğretmen değerlendirmelerinde 9-11 yaş

grubunun saldırgan davranış puanlarının 12-13 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu görülmüştür. 9-11 yaş grubunun ön ergenlik döneminde olması hormonal ve fiziksel değişimleri daha yoğun yaşaması bu sonucun bir nedeni olabilir, çünkü yaş ilerledikçe DEHB'de saldırgan ve dürtüsel davranışların yerini daha çok depresyon ve anksiyete ya da antisosyal davranışlar almaktadır. Aynı şekilde yaşa göre akademik başarılarına baktığımızda 9-11 yaş grubunda saldırgan davranışlar daha çok görülmesine rağmen akademik başarılarının 12-13 yaş grubundan daha yüksek olduğu görülmektedir. 9-11 yaş grubu yani birinci kademe öğrencilerinin çok sayıda öğretmenden ders almaması, sürekli aynı öğretmenden veya farklı birkaç branş öğretmeninden ders alması ve bu öğretmenlerin öğrenci ve durumu hakkında daha fazla bilgi sahibi olması lehlerinde bir durumdur. İkinci kademe öğrencilerinde ise her derse farklı öğretmenlerin girmesi ve öğrencilerin özelliklerini yakından tanıyamamaları da bu öğrenciler için olumsuz bir etkidir. Akademik başarıda bu unsurları göz önünde bulundurmak gerekir.

Dokuzuncu amaçta DEHB olan grubun akademik başarıları, uyumsal davranışları ve benlik kavramları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. DEHB'li öğrencilerin akademik başarıları arttıkça uyumsal davranış anlamında yeterlik alanlarından okul ve toplam yeterlik puanları, okul ve uyum işlevlerinden okul başarıları, sıkı çalışma ve öğrenme puanları, sorun davranışlar anlamında sosyal içe dönüklük ve cinsel sorunlar puanları, benlik kavramı alt ölçeği olarak zihin ve okul durumu puanları yükselme göstermektedir. DEHB'li çocukların akademik başarıları arttıkça sosyal içe dönüklük ve cinsel sorunlar puanlarının artması ilgi çekicidir. Taranan literatürde bu durumla ilgili herhangi bir veriye rastlanmamıştır. DEHB'li çocukların başarı düzeylerini yükseltmek için diğer çocuklardan daha fazla çalışmaya ihtiyaç duymaları ve arkadaşları tarafından dışlanmaları sosyal açıdan kendilerini izole etmelerinin nedenleri arasında sayılabilir.

Giovannini ve arkadaşları [16] DEHB'li çocukların okullarda yüksek oranda dikkat sorunları yaşadıklarını ve davranış problemleri ile okul başarıları arasında yakın ilişki olduğunu sorun davranışların erkenden önlenmesinin okul performansını arttıracaklarını ortaya koymuşlardır. Bu çocukların zamanlarının çoğunu televizyon ve bilgisayar karşısında geçirmeleri sosyal içe dönüklüğün bir göstergesidir. Giovannini ve

arkadaşlarına göre akranlarıyla daha çok temasa geçen çocuklar daha bağımsız olmuşlardır. Orbay [17] çalışmasında sorun davranışları ile birlikte okul başarısızlığı olan çocukların benlik kavramlarının daha olumsuz olduğunu belirtmiştir.

Onuncu amaçta DEHB olan grubun sorun davranışlarını anne-babaların değerlendirmeleri ile öğretmenlerin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve sorun davranışlardan dikkat sorunları, suça yönelik davranışlar, saldırgan davranışlar, dışa yönelim ve toplam problem puanları arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda hem anne-babalar hem de öğretmenlerden bilgi alınması elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırması açısından önemlidir. Hangi gözlemcinin daha iyi olduğu gözlenen davranışa göre değişmektedir. Örneğin, öğretmenlerin dışa yönelim sorunlarında en iyi, içe yönelim sorunlarında ise kötü gözlemci oldukları söylenmektedir[18]. Sayal ve Taylor' da [19] öğretmenlerin hem de ailelerin veri kaynağı olarak kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Sonuç olarak söylenebilir ki elde edilen verilerin sağlıklı olması için değerlendirme yapılırken, değerlendirme yaptığımız amaç, değerlendirme yapılan kişinin içinde bulunduğu ortam ve değerlendirme yapan kişilerin çeşitliliği önem kazanmaktadır.

5.ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgulara dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. DEHB konusunda eğitimsel alanda yapılan çalışmaların yeterli olmadığı, bu nedenle daha fazla ve daha büyük örneklem gruplarıyla araştırmalar yapılmasına gereksinim olduğu düşünülmektedir.
2. Araştırmacılar tarafından yapılandırılmış programlar hazırlanarak deneysel çalışmalar yapılabilir, bu programların DEHB'li çocuklar üzerindeki etkileri araştırılabilir. Bu yapılandırılmış programlar sorun davranışları azaltıp uyumsal davranışları arttırmaya yönelik sosyal beceri eğitimi, atılganlık eğitimi, problem çözme yöntemleri, özgüven kazanım yöntemleri, farklı sınıf içi davranış değiştirme yöntemlerini içerebilir ve hazırlanmış programların hangisinin daha etkili olduğu araştırılabilir.

3. Yeni yapılacak araştırmalarda DEHB'li çocuklar için hazırlanacak olan Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının uygulanabilirliğine ve DEHB'li çocukların üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar yapılabilir. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının uygulanmasında öğretmen ve veli işbirliğinin sağlanmasına önem verilmeli ve bu işbirliğinin etkileri incelenmelidir.
4. DEHB'li çocukların uyumsal davranışlarını arttırmak ve toplum içinde kabul edilebilirlik oranlarını yükseltmek için yapılacak sistemli grupla psikolojik danışma çalışmalarının etkililiği yeni yapılacak araştırmalarda çalışma konusu olarak seçilebilir.
5. Yeni yapılacak araştırmalarda DEHB'li çocuğu olan ailelerin DEHB'e ve çocuklarına olan bakış açılarına yönelik çalışmalar arttırılabilir. DEHB'li çocukların anne-babalarıyla yapılacak bu eğitim çalışmalarının, ailelere kazandırdıkları bilgi ve becerilerin çocuklarına yansımaları incelenebilir.
6. DEHB'li çocuklar için hazırlanacak olan ya da kullanılmakta olan çeşitli oyun ve etkinliklerin çocukların benlik kavramları üzerine etkileri yeni yapılacak araştırmalara konu olabilir.

Aile, Öğretmen, Psikolog ve Psikolojik Danışmanlara Öneriler

1. DEHB'li öğrencilerin akademik başarılarının arttırılması için çalışma becerileri konusunda bu öğrencilere rehberlik servisleri tarafından eğitim verilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.
2. DEHB'li çocukların yaşamlarında pozitif değişiklik yapacak olan insanlar aileleri ve öğretmenleridir. Anne-baba ve öğretmen eğitimlerinde etkili iletişim, davranış değiştirme yöntemleri, çocukların zamanlarını geçirebilecekleri eğitici ve eğlendirici etkinlik bilgileri, sosyal beceri eğitimi, gelişim dönemi özellikleri, okulun yaşamın bir parçası olduğu ancak başarısının tek ölçütü olmadığı ve DEHB konusunda psikolojik danışmanlar ve okul psikologları tarafından bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.
3. Öğretmenlere DEHB'li çocuklara uygulanabilecek eğitim ve öğretim yöntemleri ve bireyselleştirilmiş eğitim programları hakkında eğitim verilebilir.
4. Benlik kavramı ve akademik başarı karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve çocuğun davranışları üzerine yansımaktadır. Olumlu benlik kavramının geliştirilmesine yönelik programlar oluşturulmalı ve rehberlik çalışmaları içinde sunulmalı ve bu çalışmalara ailelerinde katılmaları sağlanmalıdır. Anne-baba ve öğretmenlere yapılacak eğitimlerin sürekliliğini koruması gerektiği unutulmamalıdır.
5. Aynı bozukluğu yaşayan DEHB'li çocuklar için yapılacak grup çalışmaları kişisel gelişimleri bakımından olumlu olabilir ve bozukluklarına karşı olan bakış açılarını değiştirebilir.
6. DEHB'li çocuklardaki sorun davranışların önceden tespit edilmesi kısa sürede önlem almak bakımından önemlidir. Öğrenci davranışları değerlendirme yöntemleri hakkında eğitimcilere bilgi vermenin ön planda tutulması üzerinde çalışmalar yapılmalıdır.
7. DEHB'li çocukların değerlendirilmelerinde bilgi kaynağının tek olmamasına özen gösterilmeli, çoklu kaynaklardan edinilecek bilgilerin karşılaştırılması sağlanmalı ve güvenilirliği kontrol edilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Aysev, A. (1999) “ Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun Değerlendirilmesi ve Tanı Koyma”. **Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite Bozukluğu ve Özgül Öğrenme Güçlüğü Sempozyumu. (22-23 Şubat)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.
2. Öncü, B. ve Şenol, Ş. (2002) “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun Etiyolojisi: Bütüncül Yaklaşım”. **Klinik Psikiyatri Dergisi**, 5:111-119.
3. Özalp, A. (2006) **Hiperaktivite, Dikkat Dağınıklığı, Okul Başarısı, Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
4. Semrud-Clikeman, M., Biederman, J., Sprich-Buckminster, S. at al. (1992) “Comorbidity Between ADHD and Learning Disability: A Review and Report in a Clinically Referred Sample”. **J Am Acad Child Adolesc Psychiatry**, 31(3):439-48.

5. Barkley, R.A., Anastopoulos, A.D., Guevremont, D.C. & Fletcher K.E. (1991) "Adolescents with ADHD: Patterns of Behavioral Adjustment, Academic Functioning, and Treatment Utilization". **J Am Acad Child Adolesc Psychiatry**, 30 (5):752-61.
6. Roizen, N.J., Blondis, T.A., Irwin, M. & Stein, M. (1994) "Adaptive Functioning in Children with Attention-Deficit Hyperactivity Disorder". **Arch Pediatr Adolesc Med**, 148(11):1137-42.
7. Steingard, R., Biederman, J., Doyle, A. & Sprich-Buckminster, S. (1992) "Psychiatric Comorbidity in Attention Deficit Disorder: Impact on the Interpretation of Child Behavior Checklist results". **J Am Acad Child Adolesc Psychiatry**, 31(3):449-54.
8. Kılıç, B.G. ve Şener, Ş. (2005) "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklarda Karşıt Olma-Karşıt Gelme Bozukluğu/Davranış Bozukluğu Eş Hastalanımında Aile İşlevleri ve Psikososyal Değişkenlerin Karşılaştırılması". **Türk Psikiyatri Dergisi**, 16 (1): 21-28.
9. Busch, B. , Biederman, J., Cohen, L.G et al. (2002) "Correlates of ADHD Among Children in Pediatric and Psychiatric Clinics". **Psychiatr Serv**, 53:1103- 1111.
10. Pliszka, S.R. (1998) "Comorbidity of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder with Psychiatric Disorder: an Overview". **J Clin Psychiatry**, 59(17) :50-8.
11. Shaw-Zirt, B., Popali-Lehane, L., Chaplin, W. & Bergman, A (2005) "Adjustment, Social Skills, and Self-esteem in College Students with Symptoms of ADHD". **J Atten Disord**, 8(3):109-20.
12. Slomkowski, C., Klein, R.G. & Mannuzza, S. (1995) "Is Self-esteem an Important Outcome in Hyperactive Children?". **J Abnorm Child Psychol**, 23(3):300-15.
13. Barber, S., Grubbs, L. & Cottrell, B. (2005) "Self-perception in Children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder". **J Pediatr Nurs**, 20 (4):235-45.
14. Dumas, D.& Pelletier, L. (1999) "A Study of Self-perception in Hyperactive Children". **MCN Am J Matern Child Nurs**, 24 (5): 266.
15. Graetz, B.W., Sawyer, M.G.&Baghurst,P. (2005) "Gender Differences Among Children with DSM-IV ADHD in Australia". **J Am Acad Child Adolesc Psychiatry**, 44 (2):159-68.
16. Giovannini, S., Haffner, J., Parzer, P. at al. (2005) "Parent- and Teacher-reported Behavior Problems of First Graders". **Prax Kinderpsychol Kinderpsychiatr**, 54(2):104-25.
17. Orbay,S. (1996) "Psikiyatri Kliniğine Başvuran Çocuk ve Ergenlerde, Anne-Baba Tutumu, Benlik Kavramı ve Semptomlar Arasındaki İlişkinin Araştırılması". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.**
18. Albayrak-Kaymak, D. (1994) "Kişilerarası Davranış Biçimlerine Dualist Bir Bakış: İçselleştirme ve Dışsallaştırma". **Türk Psikoloji Dergisi**, 9 (32): 35-46.
19. Sayal, K. & Taylor, E. (2005) "Parent Ratings of School Behavior in Children at Risk of Attention Deficit Hyperactivity Disorder". **Acta Psychiatr Scand**, 111(6): 460-5.